

РОЗДІЛ 8 КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.352

СПЕЦІАЛЬНІ ВИДИ ПОКАРАНЬ ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ SPECIAL KINDS OF PUNISHMENT AS A WAY OF RESISTING CORRUPTION

В'юник М.В.,

*аспірант кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

У статті аналізується проблема корупції в Україні та питання боротьби з нею кримінально-правовими засобами. Одним із головних кримінальних засобів боротьби з корупцією пропонується розглядати спеціальні види покарань, а саме: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Автор проводить аналіз історичних і законодавчих передумов висунення такої пропозиції та наводить аргументи на її користь.

Ключові слова: спеціальні покарання, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, корупція, боротьба з корупцією, відповідальність за корупційні злочини.

В статье анализируется проблема коррупции в Украине и вопросы борьбы с ней уголовно-правовыми средствами. Главными уголовными средствами борьбы с коррупцией предлагается рассматривать специальные виды наказаний, а именно: лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью и лишения воинского, специального звания, ранга, чина или квалификационного класса. Автор проводит анализ исторических и законодательных предпосылок выдвижения такого предложения и приводит аргументы на его пользу.

Ключевые слова: специальные наказания, лишение права занимать определённые должности или заниматься определённой деятельностью, лишение воинского, специального звания, ранга, чина или квалификационного класса, коррупция, борьба с коррупцией, ответственность за коррупционные преступления.

The problem of corruption, which has probably become one of the most stunning problems of Ukrainian society is reviewed in the article. The work appoints that, considering the seriousness of situation in Ukraine, we need to implement the complex means, using the wide spectrum of different means of resisting and struggle with corruption, directed on immediate rooting out this negative thing. The transformation of criminal legislation in the sphere of striving the coruptional law violations must become the wreath of all these reforms. That's because it seems to be impossible at least to decrease the coorruption rate in Ukraine by any other means. The author makes a row of accompanying conclusions and proves his position in an appropriate way.

Key words: special kinds of punishment, deprivation the right of holding some kinds of posts or taking part in some kinds of activities, deprivation of special military title, rank or qualification class, corruption, struggle with corruption, the responsibility for coruptional crimes.

Протягом останніх років проблема корупції стала чи не найнагальнішою серед тих, що хвилюють українське суспільство. Вона загрожує верховенству права, підриває соціальну справедливість, завдає шкоди економічному розвитку країни, послаблює моральні основи суспільства, ставить під загрозу стабільність демократичних інститутів, створює загрозу зменшення ефективності роботи органів державної влади [1, с. 78]. Зрештою поширення недобросовісності може виявитися фатальним для української державності, адже воно знищує віру в інститути влади.

Згідно з результатами щорічного глобального дослідження «індексу сприйняття корупції» Transparency International та GRECO корупція залишається серйозною проблемою для України. Так, згідно з підсумками моніторингу АКМ ОЕСР корупція в Україні набула найбільших масштабів за останні 5 років і стала настільки стала болючою про-

блемою для українців, що була одним із ключових чинників масових протестів, що відбулися в Україні з листопада 2013 року.

Надзвичайно високий рівень корупції в Україні визнається владою та підтверджується цифрами, озвученими І. Білоусом під час засідання Громадської ради при Міндоходів 8 квітня 2014 року. З його слів у 2013 році тіньовий обіг коштів в Україні становив 280 млрд грн. Погоджується з такими цифрами і В. Мазярчук, експерт Міжнародного центру перспективних досліджень, який оцінює рівень щорічних збитків, завданих державі корупцією, на рівні 30 млрд доларів [2]. У свою чергу Федерація роботодавців України зазначає, що з легального обігу щорічно йшло більше 160 млрд грн., а у 2013 році вони склали 274,2 млрд грн. Корупційна частина в державних закупівлях становила від 15 до 50%. У грошовому вираженні – до 137 млрд грн.

Про рівень корупції, який існує в Україні, іншими словами, ніж «тотальна корупція», не скажеш. Вона набула ознак системного явища через ураження життєво важливих інститутів суспільства та перетворилася на функціонально важливий спосіб їх існування. Корупція досягла такого рівня, що її вже не вдається приховати ні від громадськості, ні від міжнародної спільноти.

Згідно з дослідженнями різних зарубіжних та міжнародних організацій, у тому числі найбільш авторитетних в питаннях вивчення рівня сприйняття корупції – Transparency International та GRECO, Україна у рейтингу корумпованості (сприйняття корупції) серед країн світу у 2013 році посіла 144 місце серед 177 держав охоплених дослідженням і набрала лише 2,2 бали CPI з 10 можливих, що є найгіршим показником серед країн Європи, який стабільно тримається протягом останніх 5 років і залишає Україну в групі «підвищеного ризику» разом із Камеруном, Бангладеш, Центрально-Африканською Республікою та Республікою Конго.

У попередні роки показники були такі: у 2012 році Україна також набрала 2,2 бала [3] і посіла 144-е місце (зі 176-ти країн) поряд з Камеруном, Екватором, Кенією, Сьєрра-Леоне, Східним Тимором й Зімбабве, 2011 рік – 2,3 бала (152-ге місце), 2010 рік – 2,4 бала (134–143), 2009 рік – 2,2 бала (146–153 місце зі 180 країн), 2008 рік – 2,5 бала (134–137 місце зі 180 країн), 2007 рік – 2,7 бала (118 зі 179), 2006 рік – 2,8 (99 зі 163), 2005 рік – 2,6 (107 зі 158), 2004 рік – 2,2 (122 зі 145).

За даними експертів з Transparency International із колишніх радянських республік гірші справи в боротьбі з корупцією залишаються в Киргизії, яка займає 164 позицію рейтингу з 2,1 бала, та в Туркменістані й Узбекистані, які ділять 177 рядок рейтингу, набравши по 1,6 бала. Наприклад, місця в трійці найменш корумпованих країн світу (станом на 2013) рік посіли Нова Зеландія (9,5 бала), Данія (9,5 бала) і Фінляндія (9,4 бала), які можуть бути прикладом наслідування для України. До списку країн із найнижчими місцями в рейтингу й найбільш тотальним рівнем корупції (на рівні 1 бала) потрапили Афганістан, Північна Корея та Сомалі.

На основі рейтингів, складених фахівцями Transparency International можна спостерігати, що впродовж останнього десятиліття рівень корупції в Україні стабільно залишається надзвичайно високим і, крім того, за останні шість років Україна втратила 0,6 бала (2,8 бала – у 2006 році та 2,2 бала – у 2012 році), що може свідчити про тенденцію зростання рівня корупції за останні роки. Слід також взяти до уваги, що згідно з оцінками експертів зниження індексу сприйняття корупції лише на один пункт призводить до відтоку з країни капіталу, що дорівнює 0,5% валового внутрішнього продукту, а також до загального зниження доходів громадян щонайменше на 4%. Для України ці цифри означають втрату щороку щонайменше 20 млрд грн [4]. За рівнем корупції Україна прирівнюється до таких «проблемних» країн світу, як Сьєрра-Леоне, Зімбабве, Ліберія, Малі,

Мозамбик, Кот-д'Івуар, і якщо негативна тенденція збережеться, то Україна за 5–7 років може опуститися до рівня Сомалі.

Відмітимо, що, на думку європейської спільноти, будь-який результат, нижчий три бали, вважається «ганьбою для нації», яка вимушена жити в тотально корумпованій країні. Як показує практика, країни-лідери нижньої частини рейтингу (від 2 балів і нижче) є країнами, що найбільше страждають від довготривалих конфліктів, у тому числі й військових, спрямованих на знищення державної інфраструктури. Українське суспільство вже сьогодні відчуває результати високого рівня корумпованості: величезні масштаби розкрадання державних коштів, зростання рівня безробіття та бідності, фактична неспроможність держави протидіяти все глибшому проникненню корупції в усі сфери життя, що, зрештою, призводить до поступового вимирання української державності.

Про високий рівень корупції в Україні та результати її впливу на різні сфери життя в унісон твердять західні експерти. У різних рейтингах, що стосуються економічних і політичних свобод, які безпосередньо залежать від рівня корупції в країні, Україна традиційно посідає низькі місця, які межують з африканськими та іншими слаборозвиненими країнами.

Враховуючи серйозність ситуації, яка склалася в Україні до вирішення питання боротьби з корупцією, необхідно підходити комплексно із застосуванням широко спектру диференційованих заходів протидії та боротьби направлених на негайне викорінення цього негативного явища.

Крім того, як відзначають спеціалісти, корупція в Україні має особливості, які відрізняють її від корупції в розвинених країнах. Корупція в нашій державі – це корупція кризового типу. Тобто така, що має фундаментом значний прошарок громадян, позбавлених належної моралі, а також політичної, економічної та правової культури, що нівелює будь-які реформи. Таким чином, якщо ми розраховуємо на отримання перших якісних змін у суспільстві вже в найближчому майбутньому, то необхідно починати діяти сьогодні й починати із себе. Адже, як показують результати досліджень Інституту Горшеніна, більшості українцям (68,8%) у 2010 році (станом на 2013 рік дані залишаються актуальними) доводилося давати гроші або подарунки людям, від яких залежало розв'язання їхніх проблем. Частка осіб, які добровільно пропонували хабар (неправомірну вигоду) становить 40,6% від загального числа опитаних. Половина українців (50,3%), дізнавшись про те, що знайомий брав або давав хабар, відповіли, що не втручатимуться. Як наслідок, фахівці вимушені констатувати, що більше половини населення України (51,1% опитаних) ставляться до корупції як до ринкового механізму прискорення вирішення власних проблем і вважають таку поведінку виправданою [5]. У своїх дослідженнях М. Мельник зазначає, що корупція є не просто соціальним, а й психологічним та моральним явищем, оскільки вона не існує поза поведінкою людей та їхньою діяльністю. Корупція – це спосіб мислення, який обумовлює спосіб життя

[6, с. 304]. Таким чином, корупція в Україні стала «соціальною звичкою», ставлення до якої не є однозначно негативним. Цей досвід формує толерантне ставлення українців до корупції, що, на думку експертів, пов'язано з тим, що в колишніх радянських республіках люди так довго жили із цією проблемою, що чимало з них, можливо, більше не уявляють державної системи без хабарництва [7].

Ми вважаємо, що перетворення суспільства, його ідеології та менталітету починається з «перетворення» окремої людини. Необхідно, щоб нетерпимість до корупції стала частиною нашої культури, а антикорупційна культура найкраще «вирощується» під «ясним сонцем» власного прикладу найвищих посадовців держави [8].

Отже, рухатись у напрямі зниження рівня корумпованості нашого суспільства ми зможемо, по-перше, за умови нашого власного прагнення й, по-друге, спроможності боротися з корупцією на всіх рівнях влади. Це стане платформою для єдиної державної політики, яка б включала комплекс заходів державного, політичного, економічного, соціального й правового характеру, в усіх сферах суспільного життя, де встигла «пустити коріння» корупція, а також це надасть можливість належним чином реалізувати правовий механізм протидії корупції. Все це підтверджує теза з промови Президента України П. Порошенка під час інавгурації: «Нам потрібен загальнонаціональний антикорупційний пакт між владою та народом. Суть його проста: чиновники не беруть, а люди – не дають».

Повинні визнати, що без відповідної правової бази, яка б відповідала «викликам» сучасного українського суспільства, не можна говорити про подальше зрушення в цьому питанні. Транснаціональний характер корупції та курс на євроінтеграцію зумовлюють необхідність орієнтуватися під час розроблення антикорупційного законодавства України на міжнародно-правові документи й зарубіжну практику протидії зазначеному феномену [9, с. 2].

За часів незалежності Україною укладено понад 160 міждержавних договорів про співпрацю в питанні протидії та боротьби з проявами корупції. Крім того, Україна ратифікувала ряд міжнародних Конвенцій, серед яких такі: Міжамериканська конвенція проти корупції [10], Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом [11], Модельний закон про боротьбу з корупцією [12], Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією [13], Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції [14], Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) [15], Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 191) [16], Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму [17].

Світовий досвід та ратифіковані Україною міжнародно-правові акти повинні стати ефективним інструментом міжнародного співробітництва в боротьбі з корупцією та основою для національного

антикорупційного законодавства. Однак за часів незалежності України Верховна Рада України прийняла лише три спеціальні закони, які певним чином регулювали питання, пов'язані з протидією корупції: Закон України від 05 жовтня 1995 року № 356/95-ВР «Про боротьбу з корупцією», а також два закони «Про засади запобігання і протидії корупції» 2009 та 2011 років, що є недостатнім для врегулювання всього кола питань у сфері протидії корупції. Як результат, на сьогоднішній день європейські експерти відзначають, що стан реформування вітчизняного антикорупційного законодавства є незавершеним, а окремі положення законодавства не відповідають повною мірою світовим антикорупційним стандартам. Це насамперед стосується положень, що регулюють питання встановлення кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності за корупційні правопорушення.

У цій роботі ми прагнемо звернути особливу увагу на питання саме кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення, а особливо на питання караності, адже очевидно, що всі реформи мають удосконалити кримінальне законодавство у сфері боротьби з корупційними правопорушеннями й, як наслідок, якщо не побороти, то принаймні знизити той рівень корупції, який існує в Україні, іншими методами, аніж кримінально-правовими. Поки що нам це здається неможливим.

Питання відповідальності, у тому числі й кримінальної, за корупційні правопорушення не є новими. Перша реакція на діяння, що містили ознаки корупційних, була сформована в суспільстві ще в біблійні часи, яка з давніх часів і до сьогодні в своїх догмах «пронесла» положення, що застерігають від корупційних дій. Так, в Старому Завіті (Вихід 23,8) міститься одна із заповідей Божих такого змісту: «Дарів не приймай, бо дари сліпими роблять зрячих і перекручують справи правих». Коран також містить спеціальну заборону давати хабарі. Пророк Мухаммед застерігав, що Аллах прокляне всіх, хто дає та бере хабарі. У буддизмі у свою чергу йдуть про те, що коли правитель шукає вигоди, то це призведе до того, що буде перекручена сутність суспільних відносин, стануть ігноруватися принципи справедливості [18, с. 55].

Перші документальні згадки про корупцію та намагання боротися з нею на Русі з'явилися в літописах XIII століття. Зокрема, із цього приводу згадують Двінську уставну грамоту 1397–1398 років, де міститься визначення незаконної винагороди за здійснення офіційних владних повноважень – «мздоїмство» або «посула». Згідно з іншою версією «посула» як хабар визначається вперше в Псковській судній грамоті (1462–1471 роки) [19, с. 27].

Про те, що корупція містить у собі надзвичайно великий потенціал загальнодержавної небезпеки зрозуміли, як бачимо, дуже давно й намагалися із цим явищем боротися практично всіма можливими засобами. Так, з корупцією в різні часи та в різних країнах боролися «жорстоко та з фантазією». До осіб, які були запідозрені чи викриті в корупційній

діяльності, застосовували такі заходи: здирання шкіри, відсікання руки, четвертування, розтерзання на товпом, дйба й колесування, смертний штраф та позбавлення права бути обраним, розстріл.

Однак і в наш час деякі країни обирають модель жорстких засобів боротьби з корупцією. Так, найрадикальніші заходи передбачені законодавством країн Азії. У Китаї, наприклад, передбачена страта за хабар від 1 млн юанів (близько 160 тис. дол.) шляхом публічного розстрілу, яку також показують по телебаченню. За останні роки в КНР стратили понад 10 тисяч чиновників, ще частина покінчила життя самогубством, а десятки тисяч втекли з країни. Страта за хабарництво існує також і на Кубі, а от в Арабських Еміратах корупціонерам відрубують руку, як за крадіжку.

Відмітимо, що яскравим прикладом «покрокової боротьби» з корупцією є законотворчі процеси, що відбувалися за правління Петра Великого. Петром I були введені в дію закони «Про заборону хабарів і обіцянок», «Про покарання за хабарі і хабарництво», «Про покарання хижаків за хабарі позбавленням маєтку і живота». Дуже показова динаміка: спочатку заборона – не допомагає; згодом введення покарання – не допомагає; тоді жорсткість покарання – і знову не допомагає [20, с. 117].

Вищевикладені історичні приклади є яскравим фактом того, що шлях застосування жорстких мір покарання до корупціонерів не дає особливих результатів та засвідчує безперспективність боротьби з корупцією лише каральними методами. Звичайно, злочинців треба переслідувати, віддавати до суду й карати. Але це практично не впливає на саме явище, що дає нам змогу стверджувати, що кримінальне переслідування корупціонерів – лише частина боротьби з корупцією.

Що стосується законодавства України, яке направлене на боротьбу з корупцією, то, на нашу думку, воно повинне бути узгодженим, системним та послідовним, а основу протидії корупції повинні скласти норми кримінального законодавства.

Якщо проаналізувати статистичні дані щодо кількості засуджених осіб за одержання хабара (неправомірної вигоди), вироки з яких набули законної сили за час дії чинного кримінального кодексу (див. Таблицю, зіставлену згідно з даними з www.mvs.gov.ua), то на перший погляд може здатися, що останнім часом активізувалися процеси боротьби з корупцією. Але якщо врахувати рівень корупції, який відповідно до вищенаведених даних значно зріс в Україні за останні роки, то стає зрозумілим, що нічого не змінилося, а навпаки, становище навіть погіршилося.

Таблиця

Рік	Кількість осіб
2001	376
2002	427
2003	381
2004	408
2005	398

2006	471
2007	487
2008	543
2009	612
2010	774
2011	767
2012	892
2013	983

Відповідно до Звіту про стан протидії корупції за 12 місяців 2013 року, наданого МВС України, кількість осіб, щодо яких вироки (ухвали) набрали законної сили у звітному періоді, становила 920, з них трьох виправдано, щодо 118 осіб кримінальні провадження закрито. Таким чином, за корупційні правопорушення в 2013 році засуджено 799 осіб, з яких звільнено від покарання з випробуванням і встановленням іспитового строку 469 осіб, а внаслідок акта амністії звільнено від покарання 7 осіб.

До решти осіб застосовано такі основні види покарань з їх реальним відбуванням: позбавлення волі на певний строк до 74 осіб, обмеження волі – 18, арешт – 3, виправні роботи – 1, громадські роботи – 1, штраф – 215, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – 3, службове обмеження для військовослужбовців – 2.

На основі даних, наведених у звітах МВС України, ДСА України, Узагальненнях судової практики Вищим спеціалізованим судом та Мінюстом України, а також матеріалу, викладеного вище, можна зробити висновок, що в питаннях боротьби з корупцією кримінально-правовими засобами Україна станом на сьогодні не досягла особливих результатів.

На наше переконання, одним із найбільш дієвих кримінальних заходів боротьби з корупцією в Україні може бути широке впровадження в санкції статей Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України), які передбачають відповідальність за корупційні правопорушення, такого виду покарання, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Так, в ст. 55 КК України передбачена можливість призначати цей вид покарання як основний на строк від трьох до п'яти, а як додатковий – від одного до трьох років. Зазначимо, що нами неодноразово відмічалось про неспіврозмірність адміністративного стягнення та кримінального покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [21, с. 101–104]. Також поширена зарубіжна практика призначення цього виду покарання на значно більші строки, ніж передбачено в кримінальному законодавстві України, дає певні підстави для формулювання пропозиції щодо збільшення строку, як основного, так і додаткового покарання цього виду за вчинення корупційних правопорушень. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 41 Кримінального кодексу Казахстану цей вид покарання за вчинення корупційних злочинів встановлюється на строк від трьох до десяти років як основний

вид покарання й від одного року до семи років як додатковий вид покарання. За деякі інші категорії злочинів взагалі може призначатися від десяти до двадцяти років, хоча відповідно до загальних положень встановлюється на строк від одного до п'яти років як основний вид покарання і на строк від шести місяців до трьох років як додаткового виду покарання [22]. Призначення цього виду покарання на більш значні строки за корупційні правопорушення може говорити про підвищений рівень відповідальності осіб, які їх вчинюють, та про високий рівень суспільної небезпечності таких злочинів.

Вважаємо, що впровадження в практику призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю колу осіб, визначеному в ч. 1 ст. 4 Закону України від 7 квітня 2011 року № 3206-VI «Про засади запобігання і протидії корупції», на більш значні строки, ніж це передбачено в ст. 55 КК України дасть позитивні результати в боротьбі з корупцією.

Необхідно відзначити, що цей вид покарання робить істотний психологічний вплив на засудженого, при цьому обмежує його права й можливості користуватися державною службою чи іншим видом діяльності для задоволення корисливих чи інших злочинних намірів. Також застосування цього виду покарання на більш значні строки зіграє певну роль у профілактиці рецидиву корупційних злочинів. А також, як вказувалося раніше, більше 50% осіб, засуджених за корупційні правопорушення, звільняються від покарання з випробуванням і встановленням іспитового строку, що, на наш погляд, є негативною тенденцією, адже така практика може сформувати як у самих осіб, звільнених від реального відбування покарання, так і в суспільних мас, почуття безкарності. У ситуації, що склалася в Україні, такі дії можна розцінити як потурання корупційній діяльності з боку держави. Розширення можливості застосовувати позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основного виду покарання дасть можливість уникнути зловживання звільненням осіб від відбування покарання з випробуванням, оскільки в ст. 75 КК України цей вид покарання не передбачений серед покарань, призначаючи які, суд може звільнити особу від відбування покарання з випробуванням. На думку В. Семенова, необхідно взагалі скасувати звільнення від відбування покарання з випробуванням та амністію за корупційними статтями [23, с. 4].

Тому пропонуємо розширити можливість суду призначати позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основного виду покарання залежно від кваліфікуючих ознак складу злочину, особи винного (наприклад, з урахуванням категорії державного службовця чи займаної посади особою в приватному секторі або залежно від групи, до якої відноситься особа відповідно до ст. 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»), розміру отриманої чи тієї, що вимагається, неправомірної вигоди на строк від 5 до 10 років, а у разі вчинення повторно чи державним службовцем

1–3 категорії на строк від 8 до 15 років або довічним позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, як основного, так і додаткового виду покарання.

Пропонуємо також звернути увагу на такий спеціальний вид покарання, як позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (далі – позбавлення звання), що передбачене ст. 54 КК України. Необхідно відмітити, що за корупційні правопорушення цей вид додаткового покарання у 2013 році суди застосували 97 разів, що ставить його на друге місце по кількості призначень після позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Це говорить про те, що, не дивлячись на відсутність цього виду додаткового покарання безпосередньо в санкціях статей Особливої частини КК України, суди під час дослідження індивідуальних особливостей вчиненого корупційного правопорушення й даних про особу винного вважають доцільним його застосування фактично у всіх випадках під час вчинення тяжкого чи особливо тяжкого корупційного злочину. Це говорить про актуальність дослідження особливостей призначення та кримінально-виховного впливу цього покарання на осіб, які вчинюють злочини цієї категорії.

Серед осіб, зазначених як суб'єкти корупційних правопорушень, відповідно до ст. 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» значну частину становлять особи, які мають відповідне (-ий): 1) *військове звання*, що присвоюються військовослужбовцям, які проходять службу в Збройних силах України (3), СБУ, Державній прикордонній службі (4), внутрішніх військах МВС, військах цивільної оборони та інших військових формуваннях, а також військовозобов'язаним; 2) *спеціальне звання*, яке мають співробітники внутрішніх справ (24), службові особи державної податкової служби (6), податкової міліції (4), митної служби (5), органів цивільного захисту (3), служби спеціального зв'язку та захисту інформації, кримінально-виконавчої служби (11) і деякі інші категорії працівників; 3) *ранг* – установлений для державних службовців (23), посадових осіб органів місцевого самоврядування (10) і дипломатичних працівників; 4) *класний чин* – працівники прокуратури; 5) *кваліфікаційний клас* – мають судові експерти (в дужках вказана кількість осіб певної категорії, яким призначено покарання, передбачене ст. 54 КК України у 2013 році. Деякі особи можуть відноситись до декількох категорій).

Можна говорити, що суб'єкти відповідальності за корупційні правопорушення (в широкому розумінні) – це особи, які одержали відповідну освіту, професійну підготовку та пройшли у встановленому порядку конкурсний відбір на заняття відповідних посад чи обранні народом, мають високий рівень моральної та правової культури й правосвідомості; саме на них покладено виконання функцій держави. Ці особи мають бути «уособленням» принципів демократизму, законності, гуманізму й соціальної справедливості та виступати гарантом забезпечення

інститутів громадянського суспільства. А вчиняючи корупційні правопорушення, вони своїми діями суперечать усім вказаним вище положенням, що негативно впливає на репутацію державного службовця, наносить найбільшу шкоду інтересам державної служби та підриває довіру до цілих гілок влади. Як наслідок, це породжує в суспільстві недовіру та зневагу до інститутів державної влади та держави в цілому. У зв'язку із чим, на нашу думку, визначені особи повинні нести підвищену відповідальність за свої дії, у тому числі і кримінальну, за вчинення злочинів із використанням службового становища та злочинів, що суперечать інтересам служби, якими є й корупційні правопорушення.

Тому ми пропонуємо незалежно від тяжкості вчиненого злочину особам, що займають відповідальне та особливо відповідальне становище (*див. п. 2 примітки до ст. 368 КК України*) за вчинення злочинів, що розглядаються як корупційні, рекомендувати судам, крім позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (у якості основного чи додаткового покарання), призначати додаткове покарання у виді позбавлення звання.

Передбачена законодавчо можливість призначати додаткове покарання у вигляді позбавлення звання високопосадовцям за вчинення корупційних правопорушень буде сприяти почуттю підвищеної уваги, контролю та відповідальності, певному психологічному тиску та дасть змогу запобігати проявам корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування на «високому рівні», що повинно стати прикладом для осіб, які займають менш відповідальне становище. Таким чином, з плином часу ми зможемо відродити довіру до органів державної влади, правоохоронної системи та судової влади.

Ми підтримуємо існуючу судову практику, яка засвідчила поширене застосування таких спеціальних видів покарань, як позбавлення права та позбавлення звання, що є доволі позитивною тенденцією. Вважаємо, одночасне призначення цих покарань (*як основного чи додаткового позбавлення права та додаткового позбавлення звання*) тягне за собою втрату засудженим можливості займати такі посади або займатися такою діяльністю, для здійснення яких наявність певного військового спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу є обов'язковим. Крім того, засуджений позбавляється й тих благ, пільг та привілеїв (як матеріального, так і нематеріального характеру), якими він був наділений у зв'язку з наявністю в нього певного звання, рангу, чину або класу.

Це повинно змусити службових осіб, що займають відповідальне та особливе відповідальне становище, дорожити своєю посадою та належним чином виконувати свої професійні та службові обов'язки.

Висновки. Отже, оптимальним рішенням в сучасних умовах може стати невідворотність застосування кримінального покарання, а не його суворість. Тому основу кримінально правових заходів боротьби з корупційними правопорушеннями мають скласти спеціальні види покарань, а саме позбавлення права та позбавлення звання, які з максимальною ефективністю можуть впливати на осіб, що є службовими, та запобігати вчиненню ними корупційних правопорушень.

На основі вказаного вище пропонуємо викласти ст. 54 КК України в такій редакції: «Особа, засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, а також особа, що займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, яка вчинила корупційне правопорушення та має військоове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, може бути позбавлена за вироком суду цього звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу».

Також маємо відзначити, що, як показує судова практика, штраф є одним із найбільш застосовуваних основних видів покарань до осіб, що вчинили корупційні правопорушення. З урахування європейської практики призначення названого вище виду покарання за цю категорію злочинів, на нашу думку, є необхідним встановленням в санкціях статей не конкретних розмірів штрафу, а кратного розміру отриманої неправомірної вигоди чи тієї, що вимагається. Наприклад, залежно розміру неправомірної вигоди розмір штрафу може бути в три, п'ять чи десять разів більший від розміру неправомірної вигоди.

Отже, у зв'язку з тим, що застосування жорстких мір боротьби з корупцією традиційно не дає бажаних результатів, впровадження зазначених пропозицій щодо караності осіб, які вчинили корупційні правопорушення, в комплексі з переосмисленням соціальних цінностей та власного ставлення до корупції з відповідним системним антикорупційним законодавством може стати доволі результативним. Враховуючи гостроту питань, пов'язаних з явищем корупції в Україні, її рівнем на сучасному етапі розвитку країни, а також рівень науково-теоретичної розробленості всіх аспектів цієї проблеми та потреб практики, треба зазначити, що ця проблема є актуальною й заслуговує на більш серйозну увагу з боку українських науковців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нуруллаєв І.С. Україна у міжнародно-правовому співробітництві по боротьбі з корупцією / І.С. Нуруллаєв // Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В.Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України. – 2008. – Вип. 95. – С. 78.
2. Коррупция в Украине наносит ущерб на 30 млрд долларов ежегодно – эксперт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unn.com.ua/ru/news/1329329-koruptsiya-v-ukrayini-zavdaye-zbitkiv-na-30-mlrd-dolariv-schorichno-ekspert>.
3. Міжнародний досвід протидії корупції // Агентство стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sd.net.ua/2012/03/09/mizhnarodnij-dosvid-protidii-korupcii.html>.
4. Прогноз розвитку корупційної ситуації в Україні // Агентство стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sd.net.ua/2012/03/09/prognoz-rozvitku-korupciynoyi-situaciyi-v-ukrayini.html>.
5. Добросовестности в Украине всего 24% // Еженедельник 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://2000.net.ua/2000/derzhava/ekspertiza/70867>.

6. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії : [монографія] / М.І. Мельник. – К. : Атіка, 2001. – 304 с.
7. Прогноз розвитку корупційної ситуації в Україні // Агентство стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sd.net.ua/2012/03/09/prognoz-rozvitku-korupciynoiy-situaciyi-v-ukrayini.html>.
8. Хавронюк М.І. Антикорупційні закони 2011 як крок вперед. Що далі? / М.І. Хавронюк // Центр політико-правових реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravo.org.ua/protydiia-koruptsii/989-antikoruptsiini-zakony-2011-iak-krok-vpered-shcho-dali.html>.
9. Побережний В.В. Місце та значення міжнародних антикорупційних договорів у системі запобігання корупції в органах державної влади / В.В. Побережний // Теорія та практика державного управління. – 2011. – № 2. – С. 2.
10. Міжамериканська конвенція проти корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_089.
11. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_029.
12. Модельный закон о борьбе с коррупцией [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_998.
13. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_102.
14. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16?test=XX7MfygCSgkybNglZiKW9QBiH48Is80msh8le6.
15. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_101.
16. Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 191) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_172.
17. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_948.
18. Омельченко С.О. Корупція з точки зору різних культур світу / С.О. Омельченко // Підприємництво, господарство і право. – 2000. – № 3. – С. 55.
19. Кирпичников А.И. Взятка и коррупция в России / А.И. Кирпичников. – СПб. : Альфа, 1997. – 277 с.
20. Ключевский В.О. Русская история: полный курс лекций : в 2-х кн. / В.О. Ключевский. – Минск, 2000. – Кн. 2. – 317 с.
21. В'юник М.В. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид покарання і адміністративне стягнення / М.В. В'юник // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 19–20 квітня 2012 р.) / упорядн. : Є.О. Письменський, Ю.Г. Старовойтова ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. – С. 101–104.
22. Уголовный кодекс Республики Казахстан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008032.
23. Семенов В.В. Кому по силам победить коррупцию? / В.В. Семенов // Вечерний Харьков. – 2009. – № 143. – С. 4.

УДК 343.28/.29:34.06

ДИАЛЕКТИКА ОДИНИЧНОГО, ОСОБЛИВОГО ТА ЗАГАЛЬНОГО В НОРМАХ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

DIALECTICS OF SINGLE, SPECIAL AND GENERAL IN RULES OF SENTENCING UNDER THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Демченко І.М.,

*асистент кафедри кримінального права та кримінології
юридичного факультету*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглядається зміст філософських категорій «загальне», «одиничне» та «особливе» на прикладі норм Кримінального кодексу України, які регулюють питання призначення покарання. З огляду на співвідношення загальних, одиничних і спеціальних норм щодо призначення покарання доводиться необхідність іншої їх систематизації у відповідних розділах Кримінального кодексу України.

Ключові слова: одиничне, загальне, особливе, призначення покарання, систематизація норм щодо призначення покарання.

В статье рассматривается содержание философских категорий «общее», «единичное» и «особенное» на примере норм Уголовного кодекса Украины, регулирующих вопросы назначения наказания. Учитывая соотношение общих, единичных и специальных норм назначения наказания, доказывается необходимость другой их систематизации в соответствующих главах Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: единичное, общее, особенное, назначение наказания, систематизация норм о назначении наказания.

The article deals with the content of general philosophical categories such as general, single and special in example of rules of sentencing under the Criminal Code of Ukraine. Given the ratio of general, single and special rules of sentencing proves the necessity of systematization them in other relevant chapters of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: single, general, special, sentencing, systematization rules of sentencing.